

узвано зацртао Андреј Митровић. Ненаметљива дистанца од мејнстрим домаће историографије јесте у књизи присутна, али недовољно и с обзиром на то колико дуго Ристовић као уредник неконформистичког часописа *Годишњак за друштвену историју* успешно крчи пут поменутом ослобађању.

Ово и отуда што је књига прилог критици не само домаћег савременог историјског ревизионизма него и италијанског. Италијански читаоци ће боље уочити колико се нпр. ревизионизам историчара Ренца де Феличеа, затим ново романтизовање Мусолинија, морална неутрализација фашизма и рушење мита о покрету *Resistenza* у Италији 90-их подударају са међуратним односом италијанске штампе према Југославији. Можда јесте морализам критика превртљивости код политичара (Мусолини), зато што им је лавирање у опису посла, иста критика није морализам код процене ревизионистичког заокрета историчара (Ф. Фиреа, Е. Нолтеа и Р. де Феличеа). Социолог би додао да култура сећања није циклична река понорница која увире да би у новој кризи загонетно поново избила на површину, него да интереси водећих класа и елита регулишу токове сећања. Да моћни никоме не дугују истину. Ристовићева анализа не улази у овај проблем, али га латентно наговештава. Наиме, књига је надоградива јер је вешто организована важна нова грађа склопљена у целину на чији се садржај и архитектонику потоњи истраживачи могу поуздано ослонити.

Зашто је уз процену књиге као вредног конкретноисторијског прилога истраживању фашизма изнето и упозорење на њену уздржаност? Зато што је реч о нескладу између искусне акрибије, с једне, и одустајања од теоријскоисторијских изазова, с друге стране. Преузимање и промишљање теоријских ризика не може се очекивати од свих истраживача. Само су ређи кадри за еволуцију од „билатералне ка мултилатералној“ методологији у којој истраживачка снага и ширина видика спонтано регулишу меру. У реченом смислу писац ове књиге био је неоправдано теоријскоисторијски уздржан.

Тодор КУЉИЋ

Vladimir Geiger, Suzana Leček. *„Bog čuva Jugoslaviju“: Politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevine SHS/Jugoslavije*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020, 240.

Новац је одвајкада предмет озбиљног интересовања бизнисмена, економиста, обичних људи, просјака, лопова и нумизматичара, а последњих деценија и историчара. Као и многи други артефакти које власт производи,

он је вишенаменски: поред тога што олакшава економску размену и служи као крвоток привреди, новац има и репрезентативне и симболичне улоге, које опет, имају различите циљеве. Притом се циљне групе налазе како у земљи тако и у иностранству. Владимир Гајгер и Сузана Лечек су се подухватили задатка да југословенске новчанице међуратног раздобља, као и оне које је издала избегличка влада у Лондону 1943. године испитају у складу са овим постулатима које је већ давно утврдила историјска наука и да утврде колико су се југословенске банкноте уклапале у европске и светске трендове, а колико су од њих одступале, какве поруке и коме, каквим симболима су преносиле и каква је могла бити рецепција тих порука – будући да о овом последњем углавном нема извора.

Да би се, међутим, дошло до те анализе било је потребно прво приказати материјал који се касније детаљније анализира. Након увода (стр. 7–18) у коме је на много опширнији и стручнији начин, много нијансиранije и уз упућивање на бројне рукавце истраживања новца, и уз навођење огромне литературе, речено оно што је аутор овог приказа сажео у неколико реченица у свом уводу, следе три дела у којима су представљене међуратне и ратне новчанице Краљевине СХС/Југославије. Сва три поглавља носе јасне наслове који одсликавају њихов садржај: Политичка и идеолошка позадина дизајна и иконографије новчаница Краљевства/Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1919–1929. године (19–93); Политичка и идеолошка позадина дизајна и иконографије новчаница Краљевине Југославије (95–152); „Лондонска“ серија – новчанице Народне банке Краљевине Југославије израђене по одлуци Владе Краљевине Југославије у избјеглиштву 1943. године (153–161). Овај, већи део монографије представља праву посланицу не само за нумизматичаре него и за лаике. Уз објашњења када, колико дуго су (а некад и где) поједине новчанице издаване и коришћене, свака је детаљно описана, често уз укључивање описа нацрта који нису коначно прихваћени. Материјал је изузетно богато илустрован, односно за сваку новчаницу постоје слике обе стране одличног квалитета, а има и репродукција нацрта и предлогака, као и мотива који се јављају на новчаницама. Исто тако, има и примера поштанских марака које су издаване у слично време, са истим мотивима и са истом идеолошком поруком. У тексту су исправљене неке грешке које се могу наћи у нумизматичкој литератури о овим новчаницама, а фусноте нуде огромну библиографију. Другим речима, овај део књиге представља изузетно добру подлогу за анализу и закључке који се износе у последњој трећини књиге, а неке већ и наговештава.

Четврти део монографије, који обухвата отприлике трећину текста, насловљен је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца / Југославија: држава, нације и новчанице (163–202), а подељен је на четири поглавља, која су, опет, подељена на мање тематске целине. Приказани су држава и њено становништво које је требало да буде превасходни корисник новца и прималац његових порука. Аутори притом јасно уочавају да до великог дела становништва новац једва да је и стизао, а велики апоени практично никада.

Ово је утицало и на поруке које су се појединим новчаницама преносиле. У наставку се анализирају мотиви који се налазе на новчаницама – људски ликови и њихови типови (алегорије, познате личности и анонимне особе), њихова учесталост на аверсу и реверсу, као и по апоенима и годинама издања. Анализа се осврће и на полну структуру ликова, националност и стаљ. Посебан део је посвећен питању (обично позадинског) простора који на новчаницама такође носи одређену симболику и којим се преносе одређене поруке. Реч је о ведутама градова, сликама цркава и пејзажа. За сваки од анализираних елемената је одређен процентуални удео у укупном материјалу, а све прегледно представљено „питама“ у боји.

Будући да банкноте преносе симболичке поруке и треба да пропагандно утичу на кориснике, пажња је посвећена и примаоцима, а не само порукама и циљевима оних који су их слали. Иако је овај осврт дат из хрватске перспективе, његови закључци су више-мање важили и за припаднике других несрпских народа, али вероватно и за део Срба-пречана. Наиме, анализом новчаница, аутори долазе до исправног закључка да је њихов изглед највећим делом (уз свега неколико примера на мањим апоенима који су уз то и кратко коришћени) одражавао српске традиције: како историјске – у погледу позивања на српске јунаке (Обилића, Карађорђа, Милоша Обреновића) или пејзаже (Кајмакчалан) и објекте (Грачаница), тако и фолклорне (прикази људи у шумадијској ношњи) и новчарске (у дизајну новчаница који је углавном следио француске узор преузете још крајем XIX века). Уз опште (међународне) алегорије, често у античком стилу карактеристичном за двадесете године, није било покушаја да се преко неутралних (анационалних) симбола обрати целокупном становништву. Чак и неке представе које су имале шири интегративни потенцијал нису га оствариле због велике вредности банкнота: то се пре свега односи на новчаницу од 1000 динара са ликом Св. Ђорђа, подједнако популарног и код православаца и код католика (у Загребу постоје две његове статуе у центру града). Међутим, као и код других симбола (Карађорђе, Милош Обилић, Милош Обреновић) издавачи новчанице су занемарили могући утисак на муслиманско становништво, док је ауторима књиге промакао прикривени суптилни пропагандни симболизам: на новчаницу је дошао заштитник куће Карађорђевића, а не нпр. подједнако популарни Св. Никола. За другу новчаницу од 1000 динара, са ликом краљице Марије (чија популарност је могла бити један од разлога за стављање на новчаницу), аутори сматрају да је првенствено била намењена високим пословним круговима (који су је за разлику од обичног света користили) у земљи, а посебно у иностранству – утолико пре што је симболизовала родбинску повезаност владајуће куће са великим европским династијама (Хоенцолернима, Виндзорима).

Аутори закључују да новчанице обликоване како је описано, у комбинацији са углавном нестабилном економском ситуацијом, нису могле да послуже као средство идентификације и изградње заједничког идентите-

та. Иако је овај закључак, као што рекосмо, изнет из хрватске перспективе, свакако је то био утисак који су овако дизајниране новчанице остављале у другим несрпским крајевима. Заиста, гледано са ове историјске дистанце, запањујуће је колико су људи који су одлучивали о изгледу новца били аутистични. Чак и ако су неки од њих Југославију видели само као проширену Србију, зачуђује толики степен игнорисања шароликости које је нова држава садржала и несвест о штетности занемаривања те шароликости. Иако поједини симболи друга два призната „племена“ до 1929. године нису потпуно одсутни, били су неупоредиво мање присутни од српских, а касније скоро потпуно нестају. Несхватљиво је како људима који се баве маркетингом (економским и политичким) није била очигледна штетност оваквог приступа.

Књига се завршава Закључном речи која сумира резултате истраживања (203–207), а следе резиме на енглеском (209–213), обимна библиографија (215–236) и регистри (237–240). Дело Владимира Гајгера и Сузане Лечек о новчаницама Краљевине Југославије представља у сваком погледу вредну монографију која неће бити само поуздан водич нумизматичарима већ и књига у којој ће много тога за себе наћи и историчари, историчари уметности, комуниколози, социолози и посленици других дисциплина. Треба се надати да ће аутори у догледној будућности на сличан начин обрадити и новчанице социјалистичке Југославије.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Vesna S. Aleksić. *From Affiliation to Nazification: The Political Destiny Of "Grossbank" in Yugoslavia 1918–1945.* Belgrade: The Institute of Economic Sciences, 2021, 463.

Монографију под називом *From Affiliation to Nazification: The Political Destiny Of "Grossbank" in Yugoslavia 1918–1945*, историчарке др Весне Алексић (Београд, 1970), објавио је почетком 2021. године Институт економских наука из Београда.

Научна саветница др Весна Алексић већ низ година је препознатљива као студиозни истраживач националне и шире економске прошлости и као активни делатник на ширењу интересовања научне јавности на поље економске историје. У том смислу она свој ангажман не ограничава само на научноистраживачки рад и његове непосредне резултате, мада је и на том пољу оставила до сада значајан траг као ауторка монографија о социјално-финансијској историји једне од највећих банака са страним капиталом у Краљевини Југославији и о кризи економије и друштва САД-а